

3. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – К.: Вид. центр НТУ “ХПІ”, 2001. – Ч. 1. – С. 15–23.
4. Кузнецов Г. Науково-методичні та соціально-педагогічні аспекти безперервної освіти в контексті Болонського процесу / Г. Кузнецов, Т. Калюжна // Вища освіта України. – 2006. – № 1 (19). – С. 75–79.
5. Кумбс Ф.Г. Кризис образования в современном мире. Системный анализ / Ф.Г. Кумбс. – М., 1970.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Проект. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с.
7. Осипов В.Г. Социально-философский анализ современной концепции непрерывного образования / В.Г. Осипов. – Ереван, 1989.
8. Теоретические основы непрерывного образования / [под ред. В.Г. Онушкина]. – М.: Педагогика, 1987. – 208 с.
9. Тонконогая Е.П. Педагогические проблемы непрерывного образования взрослых / Е.П. Тонконогая // Проблемы непрерывного образования в современных условиях социального прогресса и НТР. – М., 1981. – Ч. II.
10. Correa A. Permanent Education and Adult Education in Brasil / A. Correa. – Rio de Janeiro, 1973.
11. Copley A.I. Lifelong Education: A Stocktaking / A.I. Copley. – Hambourg, 1979. – P. 29.
12. Dave R. Lifelong Education and School Curriculum / R. Dave. – Hamburg: VIE, 1973.
13. Learning to be. The world of Education Today and Tomorrow. – P.: Unesco; L: Harrap, 1972.
14. Lifelong Learning. A Symposium on Continuing Education / [ed. by F. Jessup]. – Oxford, etc.: Pergamon Press, 1969.
15. Shulka P. Life – long Education / P. Shulka. – New Delhi: Orient Longman, 1971.
16. Suchodolski B. Permanent Education and Criativity Structures, Content: Method and Techniques of Suchodolski / B. Suchodolski. – Paris: UNESCO, 1982. – 222 p.

ІГНАТЬЄВА А.І.

ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ ТА НАПРЯМИ ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Я. П. РЯППО

У контексті розвитку сучасної освітньої галузі інтерес становить період першої третини ХХ ст., який позначився активізацією процесів самоусвідомлення української нації, ініціативами в управлінні системою освіти, упровадженням інновацій у структуру та зміст навчання, появою альтернативних педагогічних течій. Серед громадських діячів помітною є постать Яна Петровича Ряппо – учителя, викладача, історика освіти, громадського та політичного діяча, який у 20-ті рр. ХХ ст. брав участь у розробці й упровадженні в практику українського варіанта освітньої системи.

Окремі аспекти просвітницької діяльності педагога висвітлено в навчальних посібниках з історії педагогіки за редакцією С.О. Сисоєвої та І.М. Соколової. Аналіз деяких педагогічних переконань Я.П. Ряппо подано в науковій

статті С.І. Філоненко, надрукованій у праці з історії педагогіки “Нариси історії українського шкільництва 1905–1933 рр.” за редакцією О.В. Сухомлинської.

Мета статті – виділити основні віхи життя й напрями громадсько-педагогічної діяльності Я.П. Ряппо.

Ян Петрович Ряппо (1880–1958) – державний діяч, педагог, учений, автор праць з історії школи та педагогіки. Народився 12 квітня 1880 р. у Вероському повіті (нині – Виру, Естонія) у селянській родині. Освіту здобув у міському училищі, за фахом – учитель початкових класів. Вищу освіту здобув у Санкт-Петербурзькому університеті (1904–1909 рр.) на історико-філологічному і східному факультетах. Після завершення навчання займався учительською діяльністю спочатку на Батьківщині, а потім у Петербурзі. З 1917 р. працював в органах влади в Миколаєві й Одесі. У 1919 р. очолював відділ освіти в Миколаєві, у 1920 р. – в Одесі.

Із січня 1920 р. Я.П. Ряппо переїхав до Харкова, де до 1928 р. обіймав посаду заступника народного комісара освіти України. Я.П. Ряппо здійснював не лише теоретичну розробку, а й практичне втілення українського варіанта освітньої системи. Був переконаний у тому, що українська система освіти повинна формуватися з урахуванням політичного, соціально-економічного становища, зумовленого довготривалими воєнними діями в Україні [5]. У 1921–1928 рр. був заступником Наркому освіти, головою Держпрофосвіти УРСР, головою Головного науково-методичного комітету, що координував науково-дослідну роботу в галузі освіти. У 1922–1928 рр. був головним редактором українських педагогічних журналів, одночасно викладав у вищих навчальних закладах. У 1928–1938 рр. був керівником промислових виробництв, наркомом легкої промисловості, заступником голови Всесоюзної Ради народного господарства України, викладав у Києві, Уфі, Москві. У роки війни працював у Наркоматі освіти Башкірської АРСР, філії видавництва “Радянська школа”. У 1944–1948 рр. керував науково-методичним кабінетом Міністерства освіти УРСР, у 1922–1934 рр. – член Всеукраїнського центрального виконкому [5].

Працюючи на високих державних посадах, Я.П. Ряппо розробляв документи в галузі трудової школи та вищої професійної освіти, брав участь у формуванні змісту й методів навчання. На підставі аналізу історичних, педагогічних джерел, науково-популярних публікацій, нормативної бази освіти в 20–30-ті рр. ХХ ст., виділимо такі напрями громадсько-педагогічної діяльності Я.П. Ряппо, як: розробка, обґрунтування та впровадження нововведень в українську освітню систему; розробка змістовно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в трудовій школі, методів соціальної роботи в закладах освіти; критика й аналіз освітнього досвіду Росії та інших країн; підготовка й видання науково-педагогічної, публіцистичної літератури.

Як свідчить проведений аналіз матеріалів дослідження, перший напрям громадсько-педагогічної діяльності Я.П. Ряппо характеризувався прагматичним

підходом, орієнтацією на задоволення нагальних потреб населення новоствореної республіки у кваліфікованих кадрах та створенні економічно виправданої мережі трудових (діяльних) шкіл. Соціальний чинник, на думку педагога й урядовця, був визначальним у формуванні нової системи освіти. Так, стосовно цього аспекту діяльності Я.П. Ряппо відомо, що на I і II всеукраїнських нарадах з питань освіти, що відбулися в березні й серпні 1920 р., він визначав мету освіти як виховання підростаючого покоління в дусі комуністичних переконань та ідеалів, оскільки: “немає культурно-освітніх закладів, немає науки, немає мистецтва, що було б відокремлене від суспільства, від певного господарського й соціального ладу. Вони не можуть бути відмінними від цього суспільства, бо вони є відбитком, наслідком цього суспільства, і через це – виявом інтересів конкретного суспільства, конкретного ладу, виразом політики певного суспільства, певного ладу” [2, с. 34].

За пропозицією Я.П. Ряппо в українській системі освіти у 20-ті рр. ХХ ст. інститути й технікуми визнано рівноправними вищими навчальними закладами. Звісно, такі пропозиції з огляду на сучасність оцінюються досить критично. Але варто наголосити на правомірності прагматичного підходу, якого дотримувався Я.П. Ряппо, керуючись реаліями соціально-економічного розвитку, становлення професійної, виробничої та сільськогосподарської галузей у республіці в конкретний історичний період. Поєднання загальної й спеціальної професійної підготовки давало змогу молоді віком 15–17 років здобути певну спеціальність. В умовах тотальної господарчої розрухи трудовий принцип загальної підготовки та практична спрямованість фахової освіти були, безсумнівно, економічно виправданими. Я.П. Ряппо був прибічником концепції монотехнічної освіти. Саме Кодексом про народну освіту УРСР (1922) він як автор закріпив позиції професійної освіти й соціального виховання на період 1921–1928 рр.

Як організатор педагогічних з’їздів, конференцій і нарад працівників освіти України, активний учасник дискусій проблем розвитку освіти в СРСР Я.П. Ряппо виступав за відмову від традиційних форм і методів навчання, докорінне реформування змісту навчально-виховного процесу. Спираючись на постулат Дж. Дьюї про те, що істинними знаннями є лише ті, що дають змогу пристосувати власні цілі й завдання до реальних умов життя, Я.П. Ряппо стверджував, що лише професійно-технічна та спеціальна вища школи можуть претендувати на істинні знання. До того ж техніка, оволодіння нею, технічний прогрес висувалися як передумова перемоги соціалізму [2, с. 10].

Нова система освіти повинна була розв’язати проблему дитячої безпритульності, навчання й виховання дітей з бідних і неповних сімей, забезпечити народне господарство нової республіки кваліфікованими робочими кадрами. Багато уваги Я.П. Ряппо приділяв питанням соціального захисту підростаючого покоління. За пропозицією Г.В. Гринька і Я.П. Ряппо передбачалося створення низки відповідних установ, таких як: майданчики в літній період, які мали вилуча-

ти дітей “з вулиці”, організувати їхній побут; дитячий садок, школа-клуб неповного дня; школа повного дня, або денний дитячий будинок; дитячий будинок, який мав усунути роздвоєність дитини між сім’єю й школою, припинити самотнє існування дитини та відобразити реальні можливості єдиного доцільного керування її зростанням, навчанням і вихованням; дитячі містечка, які утворювалися внаслідок об’єднання дитячих будинків; заклади та установи охорони дитинства – колектори, розподільники, приймальники; заклади для дефективних дітей [3, с. 16, 21, 33]. Згодом сам педагог визнав помилку щодо виключного значення дитячих будинків, виправдовуючи, що на початку 20-х рр. ХХ ст. в умовах прогресуючої безпритульності саме дитячі будинки й керовані загони піонерів могли певною мірою розв’язати завдання всеобучу [2, с. 117].

Після закінчення закладів соцвиху діти повинні були здобути певний фах. Для цього передбачалося створення різноманітних професійних шкіл – від курсів до вищих шкіл. Щодо завершення середньої освіти провідною ланкою оголошувалася індустріальна професійна школа, насамперед, школа фабрично-заводського учнівства, школа селянської молоді та технікум. Гасло “Все через виробництво і для виробництва” проголошувалося альфою і омегою освітньої політики пролетарської держави. У такий спосіб передбачалося досягти щільного зв’язку школи із життям. Вихованці такої професійної школи мушили не лише готуватися, а й брати безпосередню участь у промисловому та сільськогосподарському виробництві, що сприяло, з одного боку, набуттю необхідних професійних якостей, умінь і навичок, а з іншого – сприяло прищепленню соціалістичних переконань, формуванню відповідних світоглядних засад. Усі ці перетворення, на думку Я.П. Ряппо, мали здійснитися саме в руслі професійно-технічної освіти [4, с. 42].

Другий напрям громадсько-педагогічної діяльності Я.П. Ряппо полягав у розробці змістовно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в трудовій школі. У ньому педагог був яскравим прихильником ідеї комплексності. Комплексна система змістовно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в трудовій школі, на думку Я.П. Ряппо, мала наблизити освітній процес у школі до соціальних, економічних, політичних умов. Комплексні навчальні програми були впроваджені в шкільну практику в 1924/25 навчальному році. Я.П. Ряппо багато полемізував про проблеми вивчення у трудовій школі історії в комплексі суспільствознавства [4, с. 24]. “Єдиний виховно-навчальний план в установах соцвиху для дітей до 15 років в УРСР” (1923) визначив три аспекти підготовки учнів: трудовознавство, культурознавство та природознавство. На основі “Плану...” були розроблені комплексні навчальні програми (теми-комплекси), що будувалися за принципом синтетичного узагальнення всього навчального матеріалу за схемою: природа – праця – суспільство. Окремі навчальні предмети не виділялися. Позитивним у цих програмах було наближення змісту навчання до життя, реалізація міжпредметних зв’язків, фор-

мування активного ставлення учнів до природи тощо. Недоліком було те, що комплексна система освіти не давала учням систематичних знань з основ наук. Існувала проблема знань позакомплексного простору, до якого належало вивчення історії. Бачення питань викладання суспільствознавства Я.П. Ряппо розкрив у статтях “Суспільствознавство у наших школах” (1926), “Суспільствознавство в системі радянської освіти” (1926).

Наступним напрямом громадсько-педагогічної діяльності Я.П. Ряппо була підготовка й видання науково-педагогічної літератури та публікації популярних педагогічних видань з історії педагогіки, теорії виховання. Працям Я.П. Ряппо властива політична пристрасть і наукова захопленість, технократизм та практицизм. Я.П. Ряппо був співавтором або автором усіх важливих документів Українського наркомосу, оскільки за період його діяльності на цій посаді змінилися чотири наркоми [2]. Водночас поряд з діяльністю заступника наркома з 1922 до 1927 р. Я.П. Ряппо очолював редакцію журналу “Шлях освіти”, перетворивши цей орган Наркомосу на активного пропагандиста здобутків українського шкільництва. Брав активну участь у нарадах, з’їздах, конференціях, де його доповіді, присвячені проблемам ліквідації неписьменності, українізації освіти, підготовки кваліфікованих кадрів, відрізнялись глибиною аргументації й були побудовані на конкретних прикладах.

Аналіз досліджень творчого активу цього діяча дає змогу охарактеризувати його особистість не лише як активного творця системи освіти в Україні, а і як першого історика радянської школи й педагогіки України. Відомі його праці: “Робітнича освіта на Україні та її найближчі перспективи” (1925), “Реформа вищої школи на Україні в роки революції” (1925), “Народна освіта на Україні за 10 років революції” (1927), “Що дала Жовтнева революція у галузі освіти на Україні” (1928), “Проблеми професіоналізму і політехнізму в радянській шкільній системі” (1929) – присвячені аналізу педагогічної думки пореволюційних років, опису всіх складностей боротьби за перебудову освітньої справи України й тим досягненням, що відбулися в галузі освіти. Ученим проаналізовано чинники, що вплинули на розвиток освіти України радянського періоду, розкрито етапи перебудови української школи в зіставному аналізі з досвідом Росії.

У ході дослідження з’ясовано, що в 1928–1938 рр. Я.П. Ряппо залишив освітню діяльність і обіймав високі посади, пов’язані з господарською діяльністю. У 1928–1938 рр. працював наркомом легкої промисловості, потім – заступником голови Вищої ради народного господарства УРСР.

У процесі вивчення матеріалів з теми з’ясовано, що Я.П. Ряппо був причетний також до судочинства в Українській республіці, зокрема формування арбітражів, що були впроваджені з 3 травня 1931 р. постановою ЦВК і РНК СРСР “Положення про державні арбітражі”. У 1934 р. головою арбітражу в Харкові став Я.П. Ряппо, який працював на цій посаді до 1941 р. Під час Великої Вітчизняної війни Я.П. Ряппо обіймав посади в Наркоматі освіти Башкирії, був дире-

ктором московської філії українського педагогічного видавництва “Радянська школа”. Після звільнення Києва від фашистських загарбників і відновлення роботи владних структур Я.П. Ряппо повернувся до столиці. У Києві працював керівником науково-методичного кабінету Міністерства освіти. З 1948 р. Я.П. Ряппо займався літературною діяльністю. Помер Я.П. Ряппо 14 квітня 1958 р., похований на Байковому кладовищі у Києві [5].

Висновки. Отже, ідеї Я.П. Ряппо про професійну освіту та співвідношення її із загальною освітою, пріоритет соціального виховання дітей, доцільність комплексних програм і практичних методів навчання відповідали вимогам того часу. Реалізація цих ідей в освітній практиці була пов’язана з певними, інколи нездоланими труднощами. Відсутність необхідного обладнання, кваліфікованих кадрів, досвіду негативно позначилася на підготовці молоді до праці й подальшого навчання. У зв’язку із цим система монотехнічної освіти України, концепція соціального виховання зазнала критики. Деяка категоричність суджень Я.П. Ряппо пояснюється загальною тенденцією наукового стилю того часу. Досягненням керівництва Наркомун УРСР у перші роки Радянської влади, зокрема Я.П. Ряппо, справедливо визнати створення в обмежені строки в умовах розрухи національної концепції школи й нової мережі закладів освіти. Це був безпрецедентний шлях в історії розбудови державної освітньої системи.

Подальшого вивчення потребують питання критичного аналізу адміністративної діяльності й визначення професійного стилю Я.П. Ряппо.

Література

1. Ряппо Я.П. Проблемы воспитания и образования в советском государстве / Я.П. Ряппо // Путь просвещения. – 1922. – № 4. – С. 4.
2. Ряппо Я.П. Реформирование высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924) / Я.П. Ряппо // Сб. статей и докладов. – Х. : Госиздат, 1925. – 153 с.
3. Ряппо Я.П. Система Народної освіти на Україні / Я.П. Ряппо // Соціальне виховання, професійна освіта і наука. – Х. : Держвидав, 1926. – 12 с.
4. Ряппо Я.П. Система народної освіти на Україні / Я.П. Ряппо // Збірник матеріалів, статей, доповідей. – Х. : Держвидав, 1927. – 56 с.
5. Самоплавська Т. Організатор нової системи освіти: до 125-річчя Я.П. Ряппо / Т. Самоплавська // Педагогічна газета. – 2005. – № 3 (березень). – С. 7.

КОНДРАШИНА Г.В.

ВИТОКИ ІДЕЇ ПІДГОТОВКИ Й КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

У сучасній вітчизняній педагогічній науці та практиці переважає бачення керівника освіти як директора школи, який формує власну професійну компетентність методом інтуїтивного пошуку, емпіричного використання лідерських та організаторських здібностей, несистемного нагромадження фрагментарних